

Jeugdrecht en jeugdbescherming

DD 2019/9

a. **Juridisch-organisatorisch aspect**

Tekorten in de jeugdhulp

Gemeenten kampen al geruime tijd met tekorten in de jeugdhulp; dit is geen nieuw verschijnsel en wordt in de media breed uitgemeten. In het afgelopen jaar hebben gemeenten 605 miljoen euro meer uitgegeven aan jeugdhulp dan wat daarvoor was begroot. Vanwege deze grote tekorten heeft de minister van VWS een onderzoek ingesteld naar de omvang en de oorzaken van de voornoemde financiële tekorten in de jeugdhulp. De noodzaak hiertoe is volgens hem onmiskenbaar, omdat de tekorten uiteraard in de praktijk gevoeld worden en zodoende ook door degenen die de jeugdhulp juist nodig hebben. Er wordt naar gestreefd de resultaten in het voorjaar te presenteren.

(bron: zie o.m. *Kamerstukken II 2018/19, 34477, 44*; Divosa, *Rapport gemeentelijke financiën sociaal domein jaarrekening 2017*, 23 september 2018).

Daarnaast dreigen gecertificeerde instellingen in de problemen te raken, omdat gemeenten gemiddeld 14 procent minder betalen voor het uitvoeren van jeugdbeschermingsmaatregelen, dan de kostprijs die hiervoor geldt. Om verdere escalatie van de tekorten te voorkomen, heeft het kabinet op Prinsjesdag te kennen gegeven dat zij voornemens is extra geld te reserveren voor zorg en onderwijs; 5 miljard resp. 831 miljoen euro. De Minister van VWS heeft onlangs aangekondigd dat de 42 jeugdzorgregio's over de aankomende drie jaar in totaal 108 miljoen euro zullen krijgen voor hun plannen om de jeugdhulp te vernieuwen. Het Ondersteuningsteam

Zorg voor de Jeugd (OZJ) gaat gemeenten en aanbieders – in vervolg op de Transitie Autoriteit Jeugd (TAJ) en het programma Zorglandschap – vanaf 1 januari 2019 tot en met 2021 ondersteunen en adviseren rondom de jeugdhulpvernieuwing, het uitvoeren van de transformatieplannen en de inkoop van jeugdhulp.

(bron: *Kamerstukken II, 2018/19, 34880, 12*; Berenschot, *Monitor fair tarief voor Jeugdbescherming en Jeugdreclassering*, 5 november 2018.).

Brandbrief Werkgroep van Jeugdrechtadvocaten Alkmaar

De Werkgroep van Jeugdrechtadvocaten Alkmaar heeft per brandbrief gereageerd op het voornemen van de achttien gemeenten van regio Noord-Holland Noord om daar de JeugdzorgPlus te gunnen aan Horizon Jeugdzorg en Onderwijs – een jeugdhulpaanbieder uit Zuid-Holland – in plaats van aan de aanwezige gesloten jeugdhulp accommodatie Transferium. De kans is aannemelijk dat Transferium Jeugdzorg te Heerhugowaard hieraan ten onder zal gaan. Onder verwijzing naar de doelstellingen van de nieuwe Jeugdwet – preventie en kracht voor jongeren, ouders en het sociale netwerk, alsmede het bieden van hulp op maat – is de werkgroep van mening dat de voorgenomen aanbesteding, letterlijk en figuurlijk, een afstand zal creëren tussen de betrokken jeugdige en diens ondersteunend netwerk, hetgeen in strijd wordt geacht met het kind zijn fundamentele recht op familielevens. Daarnaast wordt het toewerken naar een thuisplaatsing door de voorgenomen aanbesteding bemoeilijkt, omdat de grote afstand tussen Horizon en de regio van herkomst het oefenen met verlof praktisch onhaalbaar maakt, hetgeen in strijd wordt geacht met de ontwikkeling van het kind. Verder wordt ook de afstand tussen de advocaat en jeugdbeschermer en de betrokken minderjarigen vergroot, hetgeen ten koste zal gaan van de kwaliteit van de geboden rechtsbijstand en hulp. Naar

aanleiding van de openbare aanbesteding heeft Transferium een kort geding aangespannen tegen achttien Noord-Hollandse gemeenten, doch zonder positief resultaat. De rechter oordeelde op 5 december 2018 dat de gemeenten in hun recht stonden om de JeugdzorgPlus aan Horizon Jeugdzorg en Onderwijs te gunnen, omdat zij als collectief voldoende onderzocht hebben dat Horizon een realistisch alternatief kon bieden. De betrokken gemeenten zijn voornemens om met zowel Transferium als Horizon in gesprek te gaan en de transitie van de jongeren zo te regelen dat ieder kind de hulp ontvangt die hij of zij nodig heeft.

(bron: Brief van de Werkgroep Jeugdrechtsadvocaten Alkmaar van 7 november 2018; Rechtbank Amsterdam, 5 december 2018, ECLI:NL:RBAMS:2018:8609).

Halfjaarlijkse resultaten CBS

In een tweetal rapportages van het CBS worden de cijfers omtrent het gebruik van het jeugdhulp resp. jeugdbescherming en -reclassering uit het eerste halfjaar van 2018 gepresenteerd. Als algehele trend is waar te nemen dat het aantal jongeren dat gebruik maakt van jeugdhulp met 3,3 procent is gedaald tot 337.000 jongeren die in het eerste halfjaar van 2018 zorg ontvingen. In de eerste helft van 2018 maakt nog altijd ongeveer 10 procent van de kinderen en jongeren tot en met 17 jaar gebruik van jeugdhulp, jeugdbescherming of jeugd-reclassering. Voor circa 12 procent van die jongeren is dit een vorm met verblijf. Gemeenten nemen een steeds belangrijkere rol op zich wat betreft het doorverwijzen naar jeugdhulp (bijna 125.000 hulptrajecten), terwijl de huisarts – nog altijd de grootste doorverwijzer – minder vaak is gaan doorverwijzen, namelijk van 159.000 doorverwijzingen naar 142.000. Het aantal jeugdhulptrajecten dat werd verwezen door gecertificeerde instellingen bleef ongewijzigd op bijna 42.000.

Het gebruik van jeugdbeschermings- en jeugdreclasseringsmaatregelen is in het eerste halfjaar van 2018 marginaal toe-

genomen resp. aanzienlijk afgenomen. Van de soorten jeugdbeschermingsmaatregelen is het gebruik van de ondertoezichtstelling met 0,6 procent gestegen (tot 20.405) terwijl het gebruik van de voogdijmaatregel met 0,5 procent is gedaald (tot 9.875). Het toegenomen gebruik van de ondertoezichtstelling bouwt voort op de al bestaande trend waarin deze kindbeschermingsmaatregel, sinds 2016, steeds vaker wordt toegepast. Anderzijds wordt er minder gebruik gemaakt van de voogdijmaatregel in het eerste halfjaar van 2018, hetgeen een breuk oplevert met de bestaande trend waarin voogdij steeds vaker wordt toegepast. Verder blijkt dat ondertoezichtstellingen vaker van kortere duur zijn, terwijl de voogdijtrajecten in duur aan het toenemen zijn. Circa 75 procent van de jongeren die een jeugdbeschermingsmaatregel hebben lopen, ontvingen in het eerste halfjaar van 2018 jeugdhulp; 50 procent van deze jongeren ontving dit in een vorm met verblijf. Daarnaast heeft 2,8 procent van de jongeren die jeugdbescherming in het eerste halfjaar van 2018 hebben ontvangen, ook een jeugdreclasseringsmaatregel ervaren. Ook blijkt dat de toepassing van de jeugdreclasseringsmaatregel in het eerste halfjaar van 2018 aanzienlijk is afgenomen. (bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, *Jeugdhulp 1^e halfjaar 2018*, Den Haag: 2018; Centraal Bureau voor de Statistiek, *Jeugdbescherming en jeugdreclassering 1^e halfjaar 2018*, Den Haag: 2018).

Rapport 'Beter in Beeld'

Het Nederlands Jeugdinstituut heeft in opdracht van het Ministerie van Justitie en Veiligheid het rapport *'Beter in Beeld – Jongvolwassenen na jeugdbescherming en jeugdreclassering'* uitgebracht. In 2016 heeft het WODC de afdeling Jeugdrecht van de Universiteit Leiden onderzoek laten doen naar het bestaande juridische instrumentarium voor (gedwongen) hulp aan 18 tot 23-jarigen en naar de vraag in hoeverre het mogelijkheden biedt om kwetsbare

jongvolwassenen uit de jeugdbescherming te begeleiden of te behandelen na het bereiken van de meerderjarigheid. Uit het onderzoek is gebleken dat een vervolgonderzoek naar de specifieke kenmerken van de groep jongeren met een jeugdbeschermings- en/of jeugdreclasseringsmaatregel en de ondersteuningsbehoeften van deze groep noodzakelijk is. Het onderzoek van het Nederland Jeugdinstuut had tot doel gemeenten en praktijkprofessionals meer zicht te bieden op jongvolwassenen die na het bereiken van meerderjarigheid en na afloop van een jeugdbeschermings- en/of jeugdreclasseringsmaatregel, nog ondersteuning op verschillende terreinen, zoals onderwijs, werk, inkomen, zorg, veiligheid en wonen, kunnen gebruiken. Uit het onderzoek blijkt dat jongeren met een jeugdbeschermings- en/of jeugdreclasseringsmaatregel kwetsbaar zijn in hun overgang naar volwassenheid. Zo heeft driekwart van de jongeren na hun 18^e geen opleiding of werk en heeft meer dan de helft na het 18^e jaar een uitkering ontvangen. Veel jongeren van deze groep lijken volgens professionals een licht verstandelijke beperking en/of psychiatrische problematiek te hebben. Jongeren met zowel een jeugdbeschermings- als een jeugdreclasseringsmaatregel blijken de meeste kans te hebben op problemen na hun 18^e. Uit de kwalitatieve gegevens blijkt dat er winst te behalen is door vroegtijdig en gezamenlijk een realistisch toekomstperspectief voor de jongere te formuleren. Jongeren zijn gebaat bij een ondersteunend netwerk, een wenselijk en haalbaar toekomstperspectief met een bijbehorend toekomstplan en een vroege risicotaxatie en integrale ondersteuning bij de overgang naar volwassenheid. In de uitvoering van het toekomstplan is het voor jongeren belangrijk dat zij een professioneel maatje hebben dat zij vertrouwen en beschikbaar en bereikbaar is. Professionele contacten die lopen voor het 18^e jaar, zouden gecontinueerd moeten kunnen worden na het 18^e jaar en volwassenzorg zou al voor het 18^e jaar bij de jongere betrokken moe-

ten worden. Ouders zouden daarbij waar mogelijk blijvend aangesproken moeten worden en moeten worden ondersteund in hun ouderrol. Verder zou er meer passend woningaanbod voor deze groep jongeren beschikbaar moeten komen. Er moet maximaal worden ingezet op vrijwillige hulp en ondersteuning. Verder moet bij professionals de kennis over mogelijkheden tot verplichte hulp na 18 jaar worden vergroot. Uit het onderzoek is niet gebleken dat jongeren en professionals behoefte hebben aan aanvullende maatregelen in het volwassenkader (vgl. ook M.R. Bruning e.a., *Verplichte (na)zorg voor kwetsbare jongvolwassenen?* Den Haag: WODC 2016).

(bron: Nederlands Jeugdinstuut, *Beter in beeld*, Den Haag: WODC 2018).

Dadermonitor seksueel geweld tegen kinderen

Ondanks de in de samenleving bestaande stroming, waarin burgers zich meer zijn gaan afzetten tegen seksueel geweld tegen kinderen en volwassenen (vgl. de #MeToo-beweging), blijft seksueel geweld aan de orde van de dag. De dadermonitor 'Seksueel geweld tegen kinderen: 2013-2017' van de Nationaal Rapporteur uit 2018 gaat in op de weg die daders van seksueel geweld tegen kinderen in de strafrechtsketen kunnen doorlopen. Te lang is seksueel geweld tegen kinderen onzichtbaar gebleven; de dadermonitor heeft tot doel inzicht te verschaffen in de aard en omvang van de groep daders van seksueel geweld tegen kinderen in de strafrechtketen in de jaren 2013 tot en met 2017. Uit de monitor blijkt dat jongeren onder de 25 jaar vaker aangeven slachtoffer te zijn geweest van seksueel geweld, dan de gevallen waarin de dader dit toegeeft. Wellicht is dit te verklaren vanwege het niet willen erkennen van daderschap of vanwege het niet realiseren van het eigen seksueel overschrijdend gedrag. Verder is gebleken dat, naast het groeiend aantal meldingen van seksueel geweld, de aangif-

tebereidheid onder de slachtoffers van het geweld is toegenomen.

In tegenstelling tot deze trend laten de cijfers zien dat het aantal bij het OM ingeschreven zaken in de jaren 2013 tot en met 2017 is gedaald, zeker met betrekking tot de hands-off delicten. Daarnaast resulteerden ongeveer de helft van de bij het OM ingeschreven zaken in het uitvaardigen van een dagvaarding, hetgeen in de afgelopen jaren vrijwel onveranderd is gebleven. Met betrekking tot de bewijsbaarheid van zedenzaken wordt aandacht gevraagd voor de toenemende digitalisering en de wijze waarop digitale opsporing van onmiskenbare waarde kan zijn voor het vergaren van steunbewijs. De zaken die wel worden aangebracht voor de rechter eindigen steeds vaker in een veroordeling – zeker in geval van hands-on en hands-off seksueel geweld – en bovendien legt de rechter steeds vaker een (deels) onvoorwaardelijke gevangenisstraf op. Veelal verbindt de rechter reclasseringstoezicht aan een (deels) voorwaardelijke veroordeling voor seksueel geweld tegen kinderen. Ten aanzien van de recidivekans wordt opgemerkt dat veroordeelden van seksueel geweld tegen kinderen vaker recidiveren, maar minder vaak vanwege een zedendelict; wel vaak vanwege het plegen van een ernstig delict.

Om kinderen beter te kunnen beschermen tegen seksueel geweld doet de Nationaal Rapporteur een drietal aanbevelingen. Ten eerste wordt de Minister van J&V geadviseerd om te onderzoeken op welke wijze digitale opsporing in zaken van seksueel geweld tegen kinderen kan worden geïntensiveerd. Ten tweede worden het openbaar ministerie en de Nationale Politie geadviseerd om de bevindingen van het onderzoek te implementeren in de vorm van aanwijzingen en instructies voor opsporing van seksueel geweld tegen kinderen. Ten slotte wordt de Nationale Politie aanbevolen om inzichtelijk te maken waarom slachtoffers, na het voeren van een informatief gesprek, besluiten geen aangifte te doen en naar welk hulpverleningstraject

deze slachtoffers vervolgens worden doorverwezen.

(bron: Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, *Dadermonitor seksueel geweld tegen kinderen 2013-2017*, Den Haag: 2018)

Slachtoffermonitor seksueel geweld tegen kinderen

In het spoor van de #MeToo-beweging besteedt de rapportage ‘Seksueel geweld tegen kinderen: 2016’ van de Nationaal Rapporteur uit 2018 aandacht aan de hulp die minderjarige slachtoffers van seksueel geweld geboden moet worden. In de monitor worden aan de hand van de cijfers uit 2016 de aantallen slachtoffers uiteengezet, alsmede het aantal slachtoffers die het proces doorlopen waarin ze uiteindelijk een vorm van jeugdhulp ontvangen. De monitor heeft tot doel meer inzicht te verschaffen in de aard en omvang van de groep kinderen, die het slachtoffer zijn geworden van seksueel geweld. Het blijkt dat de voor goede monitoring benodigde gegevens vaak niet geregistreerd worden en beschikbaar zijn of onvoldoende valide en betrouwbaar worden geacht. Met name in de nauwkeurigheid en consistentie van de registratie schiet de informatie tekort. Data uit de registratie van Veilig Thuis is bijvoorbeeld onbruikbaar, omdat de aanleiding van de geboden hulp niet wordt geregistreerd. De Nationaal Rapporteur heeft daarom in de monitor moeten bouwen op de aangeleverde informatie van het CBS. Uit de monitor is gebleken dat er elk jaar meer slachtoffers zijn van hands-off seksueel geweld. Hierbij gaat het om gevallen waarin er geen fysiek contact is geweest tussen de dader en het slachtoffer – denk bijvoorbeeld aan het bekijken van kinderpornografie –, maar de impact even ingrijpend kan zijn als in gevallen van hands-on seksueel geweld. In de meerderheid van de gevallen praten de slachtoffers van seksueel geweld hierover met een vriend(in) die zij in vertrouwen hebben genomen. De meldingen die worden onderzocht door de Raad

voor de Kinderbescherming nemen af, maar de meldingen die wel onderzocht worden, resulteren vaker in het advies dat een kinderbeschermingsmaatregel noodzakelijk is. Verder blijkt uit de monitor dat circa 3,3% van de jongeren jeugdhulp ontvangt (mede) naar aanleiding van het seksueel geweld tegen hen. Verder is het opvallend dat 40% van die groep slachtoffers, vaak zonder kinderbeschermingsmaatregel, gesloten wordt geplaatst. Voor meisjes is deze kans elf keer groter dan voor jongens.

Jongens maken seksueel geweld minder vaak mee dan meisjes. De raadsonderzoeken die worden gestart naar aanleiding van de melding, richten zich grotendeels op de meisjes slachtoffers. Om kinderen beter te kunnen beschermen tegen seksueel geweld doet de Nationaal Rapporteur een vijftal aanbevelingen. Ten eerste adviseert de Nationaal Rapporteur de Minister van VWS om de aanleiding van de inzet van jeugdhulp, die seksueel gerelateerd is, beter te registreren door deze taak op te nemen in de Beleidsinformatie Jeugd en het bijbehorende informatieprotocol. Ten tweede wordt de Minister van VWS aanbevolen dat bij komende prevalentiestudies extra rekening worden gehouden met het feit dat seksueel geweld twee vormen kent: *hands-on* en *hands-off*. Ten derde moet er meer inzicht worden verkregen omtrent de redenen tot het plaatsen van, overwegend vrouwelijke, minderjarige slachtoffers van seksueel geweld in gesloten jeugdhulp. Ten slotte wordt de minister van VWS aanbevolen dat nader onderzoek moet worden verricht naar de vraag waarom mannelijke minderjarige slachtoffers van seksueel geweld hiervoor relatief minder vaak jeugdhulp ontvangen dan meisjes en waarom deze geboden jeugdhulp gemiddeld lichter van aard is dan de jeugdhulp die aan meisjes geboden wordt.

(bron: Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, *Slachtoffermonitor seksueel geweld tegen kinderen 2016*, Den Haag: 2018).

Tussenevaluatie Wet Herziening Kinderbeschermingsmaatregelen

Tegelijk met de inwerkingtreding van de Jeugdwet op 1 januari 2015 is de Wet Herziening Kinderbeschermingsmaatregelen ingevoerd. Deze wet is nu voor het eerst geëvalueerd; de tussenevaluatie bouwt voort op de nulmeting uit 2015 en heeft tot doel duidelijk te maken hoe de uitvoering van de kinderbeschermingswetgeving verloopt, welke knel- of aandachtspunten zich voordoen, wat de tussentijdse resultaten zijn en in welke mate deze in lijn zijn met de door de wet nagestreefde doelen. Het hoofddoel van de wet is een effectief en efficiënt functionerend jeugdbeschermingssysteem dat gerealiseerd moet worden aan de hand van goed onderling afgestemde jeugdbeschermingsmaatregelen, een duidelijke grens tussen gedwongen en vrijwillige hulpverlening en besluitvorming waarin het kind centraal staat. Uit de tussenevaluatie blijkt dat de gronden 'acceptatie van hulp' resp. 'aanvaardbare termijn', als rechtsgronden voor een ondertoezichtstelling, in de praktijk niet strikt genoeg worden toegepast en te casuïstisch worden ingevuld, om als werkbare gronden te kunnen functioneren. Daarnaast is gebleken dat het verplicht horen van kinderen boven de twaalf jaar niet altijd naar behoren wordt gedaan, terwijl dit van doorslaggevende betekenis kan zijn voor de te nemen beslissing. Verder wordt de lijn tussen vrijwillig en gedwongen kader ter discussie gesteld, omdat in de praktijk drangtrajecten bestaan die per regio kunnen verschillen en vraagtekens kunnen worden gezet bij de rechtswaarborgen gedurende een dergelijk traject. Een dergelijk traject wordt ook wel 'preventieve jeugdbescherming' genoemd en bevindt zich tussen de fase van hulp op vrijwillige basis en hulp in een gedwongen kader (met een maatregel van kinderbescherming).

De tussenevaluatie geeft ook blijk van positieve ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan als gevolg van de wetswijziging. De concrete bedreigingen ten aanzien van het

kind en de concrete doelen staan meer centraal in de beschikkingen, hetgeen transparantie in de hand werkt en ouders en medewerkers van gecertificeerde instellingen meer duidelijkheid biedt. Daarnaast worden ondertoezichtstellingen voor kortere duur opgelegd, omdat de term ‘aanvaardbare termijn’ vaker vanuit een toekomstgericht perspectief wordt uitgelegd. Wel is het de vraag of de term ‘acceptatie van hulp’ een bijdrage levert aan het vergroten van het ontwikkelingsperspectief van de minderjarige, omdat deze grond namelijk ook bijdraagt aan het te lang in een vrijwillig kader doorgaan met hulpverlening. Verder hebben de gronden van de gezagsbeëindigende maatregel eraan bijgedragen dat er eerder tot gezagsbeëindiging wordt overgegaan wanneer het opvoedperspectief van het kind dit vergt. De onderzoekers adviseren om in een volgende evaluatie meer inzicht te verkrijgen in de ruimte die er bestaat om van gezagsbeëindiging af te zien als er geen opvoedperspectief bij de ouder(s) ligt. Ook zou er meer duidelijkheid moeten komen over de vraag of een langdurige ondertoezichtstelling oneigenlijk is voor gezinnen die langdurig ondersteuning nodig hebben.

(bron: K. Lünemann e.a., *Tussenevaluatie Wet Herziening Kinderbeschermingsmaatregelen*, mei 2018).

De Kinderombudsman: uitkomsten verkenning besluitvorming binnen de voogdijmaatregel

De Kinderombudsvrouw heeft een verkennend onderzoek uitgevoerd naar de besluitvorming omtrent voogdijmaatregelen en meer specifiek naar de besluiten die worden genomen door gecertificeerde instellingen die een voogdijmaatregel uitvoeren en bestaan uit een beslissing omtrent (door)plaatsing of het bepalen van zorg voor een minderjarige die onder voogdij staat. In de verkenning heeft de Kinderombudsvrouw aandacht besteed aan een drietal aspecten: de manier waarop besluitvorming binnen

gecertificeerde instellingen plaatsvindt, wie daarbij wordt betrokken en hoe betrokkenen een dergelijk besluit kunnen laten toetsen. De Kinderombudsvrouw merkt op dat een besluit over (door)plaatsing of zorg in overleg met andere professionals wordt genomen, maar dat de mening van het kind in die besluiten veelal onbesproken blijft. Het is de ervaring van de kinderen dat zij te weinig contact hebben met de voogd van de gecertificeerde instelling om daarmee een vertrouwensband op te bouwen en dat die voogd om die reden niet voldoende van hem of haar af weet om een weloverwogen besluit te kunnen nemen. Daarnaast ontbreekt het aan een mogelijkheid om een besluit dat is genomen door de gecertificeerde instelling, door een kinderrechter of een onafhankelijke derde te laten toetsen. Onder verwijzing naar de bovengenoemde signaleringen vraagt de Kinderombudsvrouw de Ministers van V&J en VWS een onderzoek te gelasten naar de mogelijkheden het toetsingsprobleem te ondervangen. Ook vraagt zij of de door haar geuite zorgen door de ministers van V&J en VWS worden onderschreven en worden verwerkt in de actielijnen van het programma ‘Zorg voor de jeugd’.

(bron: De Kinderombudsman, *Uitkomsten verkenning besluitvorming binnen de voogdijmaatregel*, 8 november 2018).

De gemeentelijke Kinderombudsman van Rotterdam: inventarisatie gespecialiseerde jeugdhulp

De gemeentelijke Kinderombudsvrouw Stan Goudsmit van Rotterdam heeft naar aanleiding van een reeks signalen en klachten van ouders, hulpverleners en professionals per brief haar zorgen geuit over de toegankelijkheid van de gespecialiseerde jeugdhulp in gemeente Rotterdam. Zij heeft meerdere gesprekken gevoerd met verschillende betrokkenen in het traject van gespecialiseerde jeugdhulp en hieruit blijkt volgens haar een structureel probleem in

de toegang tot gespecialiseerde jeugdhulp. De zorgen in de zoektocht van gezinnen naar geschikte jeugdhulp zijn volgens haar als volgt te categoriseren. Ten eerste zijn er onvoldoende plekken voor psychische diagnostiek beschikbaar, waardoor kinderen lang moeten wachten voordat zij passende jeugdhulp krijgen en bovendien ontbreekt het in deze wachtperiode aan effectieve (overbruggings)hulp. Ten tweede zijn er onvoldoende plekken in open instellingen beschikbaar, hetgeen resulteert in een praktijk waarin kinderen onwenselijk lang thuis moeten blijven wonen of juist onterecht lang gesloten geplaatst worden. Ten derde duurt het op gang brengen van het behandeltraject, nadat er een juiste diagnose is gesteld, te lang, terwijl in deze periode de problemen van de jeugdige blijven toenemen. Ten slotte uit de gemeentelijke kinderombudsvrouw haar zorgen over de administratie waarmee hulpverleners en jeugdbeschermers geconfronteerd worden, wat in de weg staat aan het daadwerkelijk kunnen bieden van hulp of toezicht. Evident is dat kinderen recht hebben op de zorg en hulp die ze nodig hebben, maar wil dit verwezenlijkt worden dan moet die jeugdhulp toegankelijk en tijdig beschikbaar zijn. Hiervoor is vereist dat gemeenten en de centrale overheid gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen om deze rechten van kinderen te verwezenlijken.

(bron: Brief van Gemeentelijke Kinderombudsman Rotterdam van 29 oktober 2018).

Voortgang actieprogramma Zorg voor de Jeugd

In de actualiteitenrubriek jeugdrecht en jeugdbescherming uit aflevering 8 (DD 2018/56) is besproken dat de ministers van VWS en Rechtsbescherming een nieuw actieplan hebben gepresenteerd genaamd 'Zorg voor de Jeugd', hetgeen een zestal concrete doelen bevat en tracht jeugdhulp, jeugdbescherming en jeugdreclassering merkbaar en meetbaar te maken voor kinderen, jongeren en gezinnen, zodat ze op tijd de benodigde hulp ontvangen. Inmid-

dels hebben de ministers (op 5 november 2018) een eerste rapportage uitgebracht omtrent de voortgang in de uitvoering van het actieprogramma. Daarin wordt per actielijn de voortgang besproken. Ten aanzien van de eerste actielijn – betere toegang tot jeugdhulp – wordt opgemerkt dat in elke regio wordt gewerkt aan het bieden van meer duidelijkheid aan betrokkenen omtrent wat zij nu wel en niet van wijkteams kunnen en mogen verwachten. De tweede actielijn – kinderen zo lang mogelijk thuis laten opgroeien – wordt bewerkstelligd door het creëren van meer samenwerking onder de branches gespecialiseerde zorg voor jeugdigen. Ten aanzien van de derde actielijn – kinderen de kans bieden zich optimaal te ontwikkelen – zullen de Minister van VWS en de Minister van Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media binnenkort, in een brief aan de Tweede Kamer, maatregelen aankondigen die ten dienste staan aan het realiseren van deze derde actielijn. Vervolgens wordt er ten aanzien van de vierde actielijn – kwetsbare jongeren begeleiden naar zelfstandigheid – ingezet op het versoepelen van overgangen, waarbij o.a. pleegzorg tot 21 jaar de nieuwe standaard wordt en jongeren een doorlopend passend ontwikkelingsgericht arrangement krijgen aangeboden om de overgang van de Jeugdwet in de Wmo soepel te doen verlopen. Actielijn vijf – jeugdigen beter beschermen tegen ontwikkelingsgevaar – wordt bewerkstelligd door de aanstelling van de regiegroep 'Beter Beschermen', waaraan diverse organisaties deelnemen die zich bezighouden met het geven van richting en sturing aan de uitvoering van de vijfde actielijn, opdat er een effectievere jeugdbeschermingsketen kan worden gecreëerd. Ten slotte wordt aan de zesde actielijn – het investeren in vakmanschap – uitvoering gegeven door o.a. het samenwerkingsplatform "Vakmanschap Jeugdprofessionals", die een belangrijke rol krijgt bij het stimuleren van een leerklimaat in de jeugdzorgsector. De samenwerking zal vooral faciliterend zijn

ten aanzien van de regionale en lokale leerbehoefte en daarnaast vooral agenderend en initiërend op landelijk niveau. Voor de uitvoering is in de periode van 2018 tot 2020 108 miljoen euro beschikbaar gesteld. Het Ondersteuningsteam Zorg voor de Jeugd (OZJ) gaat gemeenten – in vervolg op de Transitie Autoriteit Jeugd – ondersteunen en adviseren om de vernieuwing en verbetering van de jeugdhulp te ondersteunen. Ook komt er een ‘Jeugdautoriteit’ die onder meer zal bemiddelen rond de inkoop van jeugdhulp. De volgende voortgangsrapportage wordt in mei 2019 verwacht. (bron: *Kamerstukken II 2018/19, 34880, 12*).

Jaarbericht Raad voor de Kinderbescherming (2017)

De Raad voor de Kinderbescherming heeft het jaarbericht ‘Kijk op kindbescherming’ gepubliceerd. Ten aanzien van de conflictscheidingen blijft de Raad op jaarbasis veel onderzoeken gelasten (circa 5000) en hier vloeien steeds vaker kindbeschermingsmaatregelen uit voort (in 23% van de raads-onderzoeken). Naast de initiatieven van de Raad – zoals informatieavonden voor gezag en omgang, netwerkberaden en BRAM, een samenwerking van jeugdhulpinstanties met als doel langdurig doorprocederen bij conflictscheidingen te voorkomen – is de Rechtspraak de aanpak in conflictscheidingen aan het vernieuwen. Dit gebeurt bijvoorbeeld door een uniform hulpaanbod te ontwikkelen, bestaande uit een aantal zorgtrajecten voor ouders en kinderen die kort na een zitting plaatsvinden en door de gemeente gefinancierd worden. Ten aanzien van risicozwangerschappen wordt in het jaarbericht aandacht besteed aan de voorspellende waarde die risicofactoren kunnen hebben; denk bijvoorbeeld aan factoren zoals een verstandelijke beperking bij de ouder, drugs- of psychische problematiek, schulden, alleenstaand ouderschap of een onstabiele thuissituatie. De Raad doet ook onderzoek ter bescherming van ongeboren kinderen. Ongeveer 11% van de onderzoeken gezag- en voogdijkwesties is gestart

voor de geboorte van het kind, en ongeveer 4% van de onderzoeken naar een kindbeschermingsmaatregel is voor ongeborenen gestart. Bijna 400 keer per jaar wordt door de Raad bij de kinderrechter een verzoek tot een maatregel van kindbescherming voor een ongeborene ingediend. (bron: Raad voor de Kinderbescherming, *Jaarbericht RvdK Editie 2017, april 2018*).

M.R. Bruning

b. Sociaal-wetenschappelijk aspect

Uithuisplaatsing, het ‘ultimum remedium’: Over het verbeteren van het klimaat in de residentiële jeugdzorg en over alternatieven, zoals de JIM-aanpak

In de uitgave van oktober 2018 schreven we in de rubriek Jeugdrecht en Jeugdbescherming – sociaal-wetenschappelijk aspect – over de impact van uithuisplaatsing op de transitie naar de volwassenheid. Onderzoek op dit gebied heeft geleid tot meer inzicht in de uitkomsten en ervaringen van uithuisplaatsing, maar ook tot nieuwe vragen, zoals over de beste inrichting van residentiële zorg en over eventuele alternatieven voor uithuisplaatsing. Gezien de grote verantwoordelijkheid van de overheid en van jeugdzorgorganisaties om kinderen die niet veilig thuis kunnen wonen een betere en veiligere opvoedsituatie te bieden, is aandacht voor dergelijke vragen essentieel. In de voorliggende bijdrage gaan we verder in op deze aandachtspunten aan de hand van twee recent verschenen dissertaties. In december 2018 verdedigde Eefje Strijbosch haar proefschrift over de huidige residentiële zorg aan kinderen, hoe deze zorg door hen ervaren wordt en hoe deze versterkt kan worden met behulp van hun input. In dezelfde maand verdedigde ook Levi van Dam zijn proefschrift waarin hij de werkzaamheid van *mentoring* om uithuisplaatsing te voorkomen onderzocht. Na het be-

schrijven van deze dissertaties sluiten we af met een conclusie.

Het proefschrift van Eefje Strijbosch is getiteld *'Group work in progress – Exploring ways to build a positive climate in residential care for 4-15 year old children'* en richt zich op het verblijf in residentiële instellingen voor 4-15-jarigen. Ondanks de toegenomen focus op preventieve jeugdhulp en hulp in de thuisomgeving van gezinnen, is het aantal 4-15-jarigen in Nederland dat uit huis geplaatst wordt in een open of gesloten residentiële instelling de laatste jaren gestegen tot 7000 in 2017 (Centraal Bureau voor Statistiek, 2018). Om wetenschappelijke en praktijkgerichte kennis te genereren over hoe de zorg in dit *last resort* zo goed mogelijk uitgevoerd kan worden, richtte Strijbosch zich op het groepsklimaat (ook wel leefklimaat genoemd). De term groepsklimaat verwijst hierbij naar de kwaliteit van de sociale en fysieke omstandigheden met betrekking tot het voorzien in basisvoorwaarden om ruimte te geven aan de psychologische basisbehoeften (verbondenheid, autonomie en competentieontwikkeling) van de kinderen in de groep. Een positief of open groepsklimaat wordt gekenmerkt door een warme en responsieve houding van groepswerkers, voldoende ontwikkelingsmogelijkheden en autonomie voor de kinderen en een veilige en gestructureerde omgeving. Een positief groepsklimaat wordt in verband gebracht met verschillende positieve uitkomsten, zoals een reductie in externaliserend probleemgedrag, agressie en wegloupedrag en een versterking in *coping* vaardigheden en empathie. Vanuit de toenemende evidentie dat een positief en open groepsklimaat, zoals ervaren door jeugdigen zelf, is gerelateerd aan betere uitkomsten, zocht Strijbosch naar wat er nodig is om een positief groepsklimaat te bouwen in deze setting. Hierbij onderscheidde zij verschillende subdoelen. Ten eerste onderzocht ze de huidige stand van de wetenschap met betrekking tot de uitkomsten van residentiële zorg voor jeugdigen in de

basisschoolleeftijd en vroege adolescentie. Ten tweede ontwikkelde ze instrumenten om het ervaren groepsklimaat te meten bij jeugdigen tussen de 4 en 15 jaar. Ten derde onderzocht ze de samenhang tussen het ervaren groepsklimaat en de therapeutische alliantie (ofwel de samenwerkingsrelatie) met de mentor en ten vierde verkende ze hoe de ontwikkelde vragenlijsten gebruikt kunnen worden om een positief groepsklimaat in de residentiële jeugdzorg te bouwen.

Met een meta-analyse onderzocht Strijbosch de uitkomsten van residentiële zorg voor kinderen in de basisschoolleeftijd en vroege adolescentie. Zij vond 19 studies waarin uitkomsten zoals emotionele en gedragsproblemen, delinquentie en vaardigheden bij 4-17-jarigen kinderen en jongeren in residentiële zorg vergeleken werden met die van leeftijdsgenoten die een andere vorm van zorg kregen. Hierbij werd niet alleen onderscheid gemaakt tussen residentiële en niet residentiële zorg, maar ook tussen reguliere zorg en *evidence-based* zorg, waarbij met het laatste bedoeld werd op behandeling die gebaseerd is op gestructureerde en goed omschreven behandelmethoden op basis van empirisch ondersteunde theorieën over de oorzaken van probleemgedrag. Uit de meta-analyse is gebleken dat kinderen in *reguliere residentiële* zorg iets minder goede uitkomsten hadden dan kinderen in *niet-residentiële reguliere* zorg, waarbij het met name ging om pleegzorg. Deze uitkomst sluit aan bij eerder onderzoek waaruit blijkt dat een meer stabiele (gezins-)omgeving tot betere uitkomsten leidt voor de ontwikkeling van kinderen. Echter, wanneer *evidence-based residentiële* zorg werd vergeleken met *evidence-based niet-residentiële* zorg, leidde residentiële zorg tot gelijke uitkomsten als niet-residentiële zorg. Op basis van deze uitkomst veronderstelt Strijbosch dat residentiële behandeling voor sommige kinderen ook de voorkeur kan hebben, bijvoorbeeld wanneer problemen te ernstig of complex zijn

om te behandelen in de thuissituatie. Kortom, de uitkomsten bevestigen dat residentiële behandeling als *ultimum remedium* moet worden ingezet als niet-residentiële alternatieven minder geschikt geacht worden. Tenslotte leidde, in tegenstelling tot de verwachting, *evidence-based residentiële* zorg tot gelijke uitkomsten als *reguliere residentiële* zorg. Dit hangt volgens Strijbosch mogelijk samen met verschillende factoren die de effectiviteit van behandeling kunnen terugdringen, zoals een beperkte programmatrouw in de uitvoering van *evidence-based* behandelingen, beperkingen in de samenwerkingsrelatie tussen het kind en zijn of haar behandelaar, een gebrekkige responsiviteit naar de individuele behoeften van het kind, en/of de achterblijvende aandacht voor de invloed van trauma, waarvan bij veel kinderen sprake is. Meer zicht op deze factoren is nodig om vast te kunnen stellen wat er nodig is om te zorgen dat *evidence-based* methoden ook daadwerkelijk effectief zijn.

Ten behoeve van het tweede subdoel ontwikkelde en valideerde Strijbosch twee korte monitoringsinstrumenten, het *Group Climate Instrument for Children* (GCIC) 8-15 en 4-8, om het groepsklimaat zoals ervaren door kinderen en jeugdigen te meten. De basis voor deze instrumenten werd gevormd door het bestaande *Prison Group Climate Instrument* (PGCI) dat voor dit doeleinde werd aangepast. De PGCI bestaat uit 37 items verdeeld over de drie schalen steun, groei en sfeer die betrekking hebben op een positief of open groepsklimaat en de schaal repressie die betrekking heeft op een negatief of gesloten groepsklimaat. Voor de jongere leeftijdsgroepen werden items vereenvoudigd en aangepast om beter aan te sluiten bij de belevingswereld van jongere kinderen, en de nieuwe sets items werden ter beoordeling aan professionals voorgelegd. De daaruit volgende sets items vormden de basis voor twee validatiestudies die werden uitgevoerd met data van kinderen en jongeren in residentiële en semi-residentiële zorg. De 8-15-jarigen vulden de

items zelf in, terwijl de 4-8-jarigen tijdens een-op-een contact met een onderzoeker de verschillende vragen beantwoordden. Voor de 4-8 en 8-15-jarigen werd gevonden dat er twee schalen onderscheiden konden worden in het ervaren groepsklimaat, de schaal positief (open) groepsklimaat, met respectievelijk 8 en 9 items, en de schaal negatief (gesloten) groepsklimaat, met respectievelijk 4 en 5 items. De betrouwbaarheid van de schalen was voldoende tot goed. Voorbeelditems van de schaal positief groepsklimaat zijn 'Vind je het leuk hier?' (GCIC 4-8) en 'Groepswerkers zijn aardig tegen me' (GCIC 8-15). In de valideringsstudie van de GCIC 8-15 werd een positief verband aangetoond tussen een positief leefklimaat en behandelmotivatie. Omdat een positief leefklimaat en behandelmotivatie theoretisch overlappende concepten zijn, ondersteunt deze correlatie de concurrente validiteit van deze schaal. Voorbeelditems van de schaal negatief groepsklimaat zijn 'Zijn er kinderen hier die je bijten' (GCIC 4-8) en 'Je kunt iedereen hier vertrouwen' (GCIC 8-15). Op basis van beide validatiestudies concludeert Strijbosch dat het ervaren groepsklimaat op een betrouwbare en valide manier gemeten kan worden bij kinderen in residentiële behandeling.

Om het verband tussen het ervaren groepsklimaat en de therapeutische alliantie te onderzoeken gebruikte Strijbosch de door haar ontwikkelde monitoringsinstrumenten. Deze nam zij op twee momenten met een tussentijd van zes maanden af bij 43 kinderen van 4-8 jaar en bij 72 kinderen van 8-15 jaar die verbleven in twee residentiële instellingen. Hoewel het groepsklimaat en de therapeutische alliantie twee belangrijke aspecten vormen van hoe residentiële plaatsing ervaren wordt, en behandeluitkomsten beïnvloeden, is er weinig bekend over de samenhang tussen beide aspecten. Strijbosch onderzocht deze samenhang waarbij zij zich richtte op de therapeutische alliantie met de mentor, ofwel de toegewezen groepsleider met wie

het kind werkt aan persoonlijke doelen en die het contact met het gezin onderhoudt. In een residentiële setting vormt de mentor daarnaast, net als andere groepsleiders, een opvoeder en verzorger die een deel van de opvoeding door ouders overneemt. Het ontwikkelen van een therapeutische alliantie daarbij wordt vaak gecompliceerd door de negatieve ervaringen waarvan bij veel kinderen in deze setting sprake is, waardoor ze het moeilijker vinden om verzorgers te vertrouwen en zich aan hen te hechten. Uit deze studie bleek dat kinderen die een positief groepsklimaat ervaren ook een sterkere alliantie met de mentor voelden. Een negatief groepsklimaat hing niet samen met de alliantie met de mentor, wat suggereert dat als kinderen negatieve interacties ervaren in de leefgroep, dit geen invloed hoeft te hebben op hun vertrouwen in hun mentor. Hoewel de beleving van het groepsklimaat en de alliantie met de mentor redelijk stabiel waren op de twee meetmomenten, werd er tegen de verwachtingen in niet gevonden dat het groepsklimaat de ontwikkeling van de alliantie over de tijd beperkte of bevorderde, of andersom.

In de laatste studie in haar dissertatie richtte Strijbosch zich op de vraag hoe de door haar ontwikkelde monitoringsinstrumenten kunnen helpen om het groepsklimaat te verbeteren wanneer deze zijn ingebed in de dagelijkse residentiële zorg voor 4-15-jarigen. Dit onderzocht zij door het project "Jij mag er zijn!", dat in twee residentiële instellingen werd uitgerold, te volgen. Dit project richt zich op het continue verbeteren van het groepsklimaat door de implementatie van een *Plan-Do-Check-Act* cyclus. In deze cyclus maakt elk team een actieplan met concrete handelingen die uitgevoerd worden om het groepsklimaat te verbeteren (*Plan-Do*), worden de ervaringen van de kinderen met het groepsklimaat elke zes maanden gemeten en worden de uitkomsten hiervan geëvalueerd met groepsleiders en kinderen, op basis waarvan actieplannen aangepast kunnen worden (*Check-Act*). Strijbosch vindt een significante daling van

ervaringen met een negatief groepsklimaat bij 8-15-jarigen (deze daling werd niet gevonden bij 4-8-jarigen), op basis waarvan ze concludeert dat er eerste aanwijzingen zijn voor een positieve ontwikkeling door het monitoren van het groepsklimaat. Ook heeft het monitoren groepsleiders geholpen om zich meer bewust te worden en blijven van het werken aan een positief groepsklimaat en heeft het nieuwe informatie opgeleverd over wat kinderen belangrijk vonden in het groepsklimaat. Onderwerpen die kinderen onder andere noemden, waren: reacties van groepsleiders op boosheid en agressie, het belang van ondersteuning bieden op de juiste momenten om negatieve incidenten te voorkomen, grootte van de groep, en aandacht voor het doen van leuke dingen. Als aandachtspunten noemt Strijbosch het verder optimaliseren van de monitoring en het creëren van meer mogelijkheden voor teams om, met elkaar en met de kinderen, te reflecteren op de uitkomsten van de monitoring.

Het proefschrift van Levi van Dam draagt de titel *'Who and what works in natural mentoring? A relational approach to improve the effectiveness of youth care'* en richt zich op de JIM-aanpak. De JIM-aanpak is een aanpak voor jongeren die dreigen uithuis geplaatst te worden waarbij gebruik wordt gemaakt van een door de jongere aangewezen mentor (JIM; Jouw Ingebrachte Mentor). Een mentor is een niet-ouderlijke volwassene binnen de bestaande sociale netwerken van de jongeren (een familielid, buur, leerkracht, coach, vriend of iemand uit een religieuze gemeenschap) die een vertrouweling en pleitbezorger voor de jongere is en met ondersteuning van jeugdhulp een verbindende of sleutelpositie kan innemen in de relatie tussen jongere, ouders en de jeugdhulpverlener. Het doel is om te voorkomen dat een jongere uit huis geplaatst wordt, ook wel het 'ultimum remedium' of 'last resort' genoemd (International Convention

on the Rights of the Child; UN, 1990; Dozier e.a., 2014; Whittaker e.a, 2016).

Van Dam beschrijft in de introductie van het proefschrift dat de impact van een uithuisplaatsing op een gezin groot is, en dat het als traumatisch ervaren kan worden. De positieve effecten van een uithuisplaatsing op het psychisch functioneren van kinderen bleken uit eerder onderzoek 'modest at best'. Om die reden was een innovatieve nieuwe oplossing nodig waarbij kwetsbare jongeren ondersteund werden en waarmee uithuisplaatsingen voorkomen of verkort konden worden: de JIM-aanpak. De essentie van de JIM-aanpak is een combinatie van informele (de JIM) en formele zorg (jeugdhulp). En dit is van belang, want *multi-problem* gezinnen geven vaak de voorkeur aan informele zorg, die ontstaat vanuit een morele aanspraak en samengaat met een gevoel van wederkerigheid en sociale verbondenheid, een fundamentele component voor behandelmotivatie, ofwel de motivatie om te veranderen. Echter, 'slechts' informele zorg lijkt vaak niet toereikend te zijn, en 'slechts' formele zorg mist weer die wederkerigheid en kan uitmonden in zorgafhankelijkheid of opgelegde aanpassingen. De JIM-aanpak is daarom ontwikkeld om de informele en formele zorg samen te brengen en elkaar te versterken en het proefschrift van Van Dam richtte zich op de beantwoording van een aantal centrale vragen: Is het mogelijk 1) om de relatie tussen een jongere en een ondersteunende volwassene binnen zijn/haar sociale netwerk verder te verruimen?, 2) om de behandeling te verrijken met het unieke perspectief en de invloed en kennis van deze persoon, en 3) om daarmee de veerkracht van de jongere en zijn/haar gezin te vergroten, de positieve ontwikkeling van de jongere te versterken, en uiteindelijk om uithuisplaatsing van de jongere te voorkomen?

Met twee meta-analyses werd het verband onderzocht tussen natuurlijke (of: informele) *mentoring* en ontwikkelingsuitkomsten voor jongeren in vier domeinen: school en vrije tijd, sociaal-emotionele ontwikke-

ling, fysieke gezondheid en psychosociale problemen. Dertig relevante studies (sinds 1992) werden gevonden en de gecombineerde gegevens lieten zien dat de aanwezigheid van een natuurlijke mentor samenhang met positieve ontwikkelingsuitkomsten voor jongeren. Dit verband was echter niet erg sterk ($r = .11$; klein effect op basis van 24 studies), maar werd wat sterker wanneer die natuurlijke mentor een achtergrond in de professionele zorg had, zoals leerkrachten, counselors/begeleiders, religieuze leiders, artsen/therapeuten. Wanneer jongeren een betere relatie met hun natuurlijke mentor hadden (op basis van verbondenheid, sociale steun en steun voor autonomie), dan ging dit ook (iets sterker) samen met positieve ontwikkelingsuitkomsten ($r = .21$; klein tot middelmatig effect op basis van 8 studies), met name voor de sociaal-emotionele ontwikkeling en het school en vrije tijd domein. Verschillende aspecten van de mentor – jongere relatie bleken de verbanden niet te modereren, zoals risico-status (risico-jongeren versus 'reguliere' jongeren) en de kwaliteit en lengte van de *mentoring* relatie. Deze verbanden lijken misschien niet heel sterk, maar worden in perspectief geplaatst wanneer Van Dam ze naast de uitkomsten van onderzoek over de afgelopen 30 jaar naar de uitkomsten van diverse vormen van formele *mentoring* legt. Daarbij varieerden de effectgroottes bijvoorbeeld van .03 -.15 (voor het verband tussen formele *mentoring* en resp. psychologische stress en agressie). Het voordeel is verder dat natuurlijke *mentoring* relaties vergeleken met formele *mentoring* relaties veel meer voorkomen en minder investeringen behoeven, aldus Van Dam. Er zou volgens Van Dam dan ook meer moeten worden gedaan om de ontwikkeling van natuurlijke *mentoring* relaties zoveel mogelijk te faciliteren binnen scholen en in andere settings, zodat niet alleen jongeren met toegang tot de 'meer ontwikkelde' netwerken (hoog sociaal kapitaal) kunnen profiteren van rolmodellen die ontwikkelingsmogelijkheden

bieden, maar dat alle jongeren van dat soort rolmodellen kunnen profiteren.

Met een volgende empirische studie evalueerde Van Dam de JIM-aanpak door de dossiers van 200 jongeren te analyseren en de aard van de problematiek van jongeren die ambulante behandeling kregen (JIM-groep; $n = 96$; gemiddelde leeftijd 15.4; 18 jongeren kregen nog steeds zorg tijdens de laatste meting voor deze studie en om die reden zijn sommige analyses over 78 jongeren gedaan) te vergelijken met de problematiek van de jongeren die residentiële behandeling kregen (random vergelijkingsgroep; $n = 104$; 19 jongere adolescenten met behandeling gericht op terugkeer naar het gezin, gemiddelde leeftijd 15.5; 85 oudere adolescenten met behandeling gericht op het zelfstandig leven, gemiddelde leeftijd 18.43).

De resultaten lieten zien dat 65 van de 78 jongeren (83%) van de JIM-groep in staat waren geweest om een informele mentor in hun sociale netwerk aan te wijzen, gemiddeld binnen 33 dagen. De meeste jongeren nomineerden een familielid (43%) en de JIM's boden de jongeren met name sociaal-emotionele steun (61%). Voor acht jongeren bleek een uithuisplaatsing toch nodig, voor de overige 70 niet. De vergelijking van de JIM-groep met de twee residentiële groepen liet zien dat er geen verschillen waren tussen de JIM-groep en de oudere residentiële groep in gezondheid en fysiek functioneren, en ook niet in competenties en cognitieve ontwikkeling. De oudere vergelijkingsgroep toonde wel meer psychosociale, individuele en sociale omgevingsproblemen. De JIM-groep vertoonde weer meer gezins- en opvoedingsproblemen. Vergeleken met de jongere vergelijkingsgroep (die in leeftijd meer overeenkwam met de JIM-groep maar kleiner in aantal was) vertoonde de JIM-groep minder problemen in het psychosociale functioneren, maar verder werden geen verschillen gevonden. Van Dam concludeert dat de ambulante JIM-groep in problematiek vrij vergelijkbaar is met een groep residentiële jongeren waarbij de fo-

cus in de behandeling ligt op de terugkeer naar het gezin.

Een groot deel van de jongeren met een risico op uithuisplaatsing bleek dus een JIM te kunnen aanwijzen, en binnen relatief korte tijd (de 5 weken is twee keer zo snel als de tijd die nodig is om een familienetwerk-beraad te organiseren; Dijkstra, Creemers, Asscher, & Stams, 2016). Van Dam concludeert voorzichtig dat de resultaten 'preliminary' bewijs leveren dat de JIM-aanpak veelbelovend is, omdat het een levensvatbaar alternatief zou kunnen bieden voor uithuisplaatsing. Meer onderzoek met een robuust onderzoeksdesign was echter nodig, vanwege de beperkingen van de beschreven studie.

In een volgende empirische studie worden kwantitatieve en kwalitatieve gegevens gebruikt van 42 jongeren die verwezen waren naar de JIM-aanpak als een alternatief voor uithuisplaatsing. Daarnaast werden na 3 jaar na start van de aanpak 4 ouders, 2 JIM's en 1 jongere geïnterviewd over hun ervaringen. Vragen die voorlagen waren of jongeren in staat waren om een JIM te nomineren bij aanvang van de behandeling, of ze alleen ambulante behandeling ontvingen, of het risico op uithuisplaatsing afnam gedurende het JIM-traject, en of de JIM-aanpak resulteerde in lagere risico's voor regelovertredend gedrag en schooluitval. De kwalitatieve analyse was gericht op de effecten (op duurzaamheid, sociale vindingrijkheid en gezinsveerkracht) van de JIM-aanpak na drie jaar.

De resultaten lieten wederom zien dat de meeste jongeren (79%) in staat waren om een JIM te nomineren, waarbij de meesten een familielid nomineerden, gevolgd door een buur of vriend van de familie. JIM's boden in de meeste gevallen sociaal-emotionele steun (55%), of begeleiding en advies (27%). 34 van de 42 gezinnen ontvingen alleen ambulante hulp, bij 8 gezinnen bleek een uithuisplaatsing nodig. Daarnaast lieten alle jongeren (met en zonder JIM) positieve veranderingen zien in regel-

overtredend gedrag en schooluitval tussen voormeting en nameting. Voor regelover-tredend gedrag liet de JIM-groep een sig-nificant grotere verandering zien dan de groep zonder JIM. Er bleken geen verschillen in de verandering in schooluitval en in het percentage waarbij uithuisplaatsing moest plaatsvinden. De kwalitatieve gegevens suggereerden dat de relatie tussen de JIM's en de jongeren duurzaam was, en er werd een toename in sociale vindingrijkheid en veerkracht gerapporteerd in de meeste geïnterviewde gezinssystemen. Niet alle deelnemers rapporteerden echter positieve uitkomsten, en er werden ook enkele uit-dagingen gerapporteerd. Zo kon de relatie tussen de JIM's en de ouders onder druk komen te staan, met negatieve consequen-ties van dien. Ouders konden zich bedreigd voelen in hun ouderlijke rol. Het is daarom van belang om ervoor te zorgen dat ouders betrokken blijven bij het selectieproces van de JIM, bijvoorbeeld door ouders een vetorecht te geven, en om te praten over de verwachtingen en overeenstemming te bereiken over de rollen van alle betrokken partijen, bij aanvang van het traject. Men-toren moeten verder voorbereid zijn op de verwachtingen die de nieuwe rol met zich zal meebrengen. In sommige gevallen waren de gezinnen ook ontevreden met de professionele hulp die was geboden (in het identificeren, ontwikkelen en het in stand houden van ondersteunende relaties), en dit onderstreepte het belang van de professio-nele betrokkenheid. In de meeste gevallen was er echter een duurzame relatie met de JIM opgebouwd die ook 3 jaar later nog in stand was. Ook bleek een toename in socia-le vindingrijkheid uit de meeste interviews, en dat andere relaties binnen het netwerk van de jongeren ook versterkt waren. Ten slotte toonden de meeste verhalen van de geïnterviewden een toename in veerkracht binnen het gezin, of in het omgaan met problemen, dit kan hun vermogen om toe-komstige problemen het hoofd te bieden versterken. Van Dam concludeerde op basis van deze bevindingen dat gezinnen de mo-

gelijkheden van de JIM-aanpak zien, en dat de uitkomsten veelbelovend zijn, maar dat het onduidelijk blijft of JIM een beter alter-natief is dan andere interventies die gericht zijn op het betrekken van het sociale net-werk van de jongere, en/of uiteindelijk een uithuisplaatsing voorkomt, en voor welke jongeren en onder welke omstandigheden de aanpak met name werkt. Wanneer de verwachtingen van alle betrokken partijen echter serieus worden genomen, en wan-neer alle leden het eens zijn over alle rollen, dan lijkt de JIM-aanpak een middel om jon-geren de benodigde hulp te bieden.

In een laatste empirische studie wordt ge-keken naar de 'social dynamics' binnen de triade van de jongere, de ouders, en de JIM en hoe deze *dynamics* beïnvloed kunnen worden door de transitie van natuurlijke mentor naar een JIM. De analyse is gericht op wat hulpverleners de 'natural paradox' noemen, verwijzend naar de vraag hoe na-tuurlijk een relatie tussen een jongere en de JIM blijft, wanneer professionals bewust voordeel proberen te behalen uit die rela-tie met die bestaande natuurlijke mentor, en of de verwachte positieve effecten van zo'n relatie niet verminderd worden of zelfs verloren gaan als die relatie geformaliseerd wordt. De concrete onderzoeksvragen wa-ren: 1) wat ervaren deelnemers wanneer ze als JIM worden gevraagd of wanneer ze iemand als JIM vragen?, 2) wat heeft een JIM nodig om deze positie te vervullen en wat zijn zijn/haar rollen en taken? en 3) wat is het effect van het aannemen van de JIM-positie en wordt deze relatie als duur-zaam gezien?. Hiertoe zijn interviews ver-richt met 6 jongeren, 6 JIM's en 7 ouders (6 triades). De resultaten wezen erop dat de attituden van deelnemers ten aanzien van het iemand vragen of gevraagd worden om JIM te worden varieerden van enthousiast tot voorzichtig. Twee triades rapporteerden positieve sociale interacties, maar de mees-te triades ervoeren wat spanning in hun relaties vanwege – altijd aanwezige – me-ningsverschillen tussen ouder en kind (in

een enkel geval vanwege de keuze van de JIM). Deze resultaten tonen aan dat het formeel vragen van iemand om een JIM te worden klinkt als iets 'natuurlijks', maar dit kan de stress verhogen. Verder bleek dat alle partijen het erover eens waren dat het innemen van de JIM-positie enkele rechten (informatie, meer contact, afspraken) en plichten (persoonlijke zorg bieden) met zich meebracht, wat volgens Van Dam aangeeft dat de positie als een JIM een andere positie is dan de positie van een (regulier) familielid. De meerderheid van de deelnemers rapporteerde wel voordelen (toegenomen contact en betere relaties). Alle zes de jongeren gaven aan dat de JIM een waardevolle toevoeging was geweest. De meeste jongeren ervoeren de JIM als een bondgenoot. Voor de meeste JIM's had hun 'nieuwe' rol overigens geen verandering van de relatie met de jongere met zich meegebracht. De resultaten gaven wel aan dat in sommige gevallen sprake was van een toename in relationele conflicten en van weerstand tegen het betrekken van anderen bij hun opvoedingspraktijken. Twee ouders ervoeren de JIM dan ook niet als positief, maar de overige ouders waren positief over de JIM en voelden minder stress en zich gesteund met de gedachte dat hun kind altijd een plek en persoon had waar hij/zij naartoe kon gaan. Ook dachten ze dat de relatie met de JIM stand zou houden, nadat de professionele hulp zou eindigen.

Conclusie

Van Dam beschrijft in het laatste hoofdstuk dat de groeiende tendens om hulpverlening te bieden aan kwetsbare jongeren, waarin samengewerkt wordt met het gezin, de familie, vrienden en professionals aansluit op de basisbeginselen van de Rechten van het Kind en bij onderzoeksresultaten over de (beperkte) effectiviteit van bestaande hulpverlening waarbij dat niet wordt gedaan. Het JIM-concept begon vanuit een sympathieke gedachte, gevoed vanuit praktijkervaringen, namelijk of het uithuisplaatsen

van (kwetsbare) jongeren niet voorkomen kon worden door intensief samen te werken met steunfiguren uit de omgeving van de jongeren. Vervolgens werd de JIM-aanpak ontwikkeld en onderzocht. Het idee sprak veel mensen aan, maar er blijven vragen. Zo zijn er verschillen in effecten tussen instellingen en blijft het nog onduidelijk voor wie en onder welke omstandigheden de aanpak niet goed werkt. Vervolgonderzoek is om die reden nodig. Van Dam concludeert wel dat het uitvoerbaar lijkt om een relatie tussen een jongere en iemand die ze vertrouwen binnen hun gemeenschap te cultiveren om op een positieve manier bij te dragen aan de ontwikkeling van de jongere en dat gezien de onderzoeksresultaten en het recht van jongeren om gehoord te worden elk kind en iedere jongere moet kunnen beschikken over minimaal 1 steunfiguur die voor hem of haar een natuurlijke mentor is, zowel in het gewone leven als wanneer extra zorg nodig is. Van Dam stelt daarom voor dat de gehele samenleving, en de jeugdhulp, zo zou moeten worden ingericht dat alle kinderen en jongeren genoeg mogelijkheden aangereikt krijgen om een dergelijke relatie waarin ze gehoord worden, zich gesteund voelen en vertrouwen ontwikkelen op te bouwen.

Ook voor kinderen en jeugdigen voor wie er geen beter alternatief is (bijvoorbeeld wanneer de problematiek te ernstig is om deze in een 'reguliere' opvoedsetting te behandelen), waardoor residentiële zorg de voorkeur heeft, zou een natuurlijke mentor een belangrijke steunbron kunnen zijn. Strijbosch concludeert dat voor deze kinderen residentiële zorg er nog steeds toe doet, en des te meer wanneer er structureel aandacht is voor het (samen) werken aan een positief groepsklimaat, waardoor kinderen en jongeren zich ook in de leefgroep gesteund voelen, voldoende autonomie ervaren, deel voelen uitmaken van een groep en het gevoel hebben er te kunnen groeien. Strijbosch benadrukt hierbij het belang van aandacht voor alternatieven die de duur van

een plaatsing kunnen verkorten en terugval kunnen voorkomen. We zouden graag willen afsluiten met de aandachtspunten die de kinderen zelf benoemen en waarmee de residentiële zorg voor kinderen verbeterd zou kunnen worden, zoals de reacties van groepsleiders op boosheid en agressie van kinderen, het belang van ondersteuning bieden op de juiste momenten om negatieve incidenten te voorkomen, de grootte van de groep binnen de residentiële instelling, en aandacht voor het doen van leuke dingen met de kinderen binnen de residentiële instelling. Deze aandachtspunten zijn allemaal aspecten van de basale behoefte aan warme persoonlijke aandacht, waaraan het deze kinderen en jongeren nog blijkt te ontbreken, helemaal gezien hun eerdere ervaringen binnen de kwetsbare omgevingen waarin zij hun eerste jaren hebben doorgebracht. Ook de JIM-aanpak berust in wezen op de fundamentele behoefte van de jongeren aan persoonlijke aandacht, aan onvoorwaardelijke steun en warmte, het gevoel dat iemand het beste met de jongere voor heeft, en dat diegene altijd voor de jongere klaarstaat. Hiermee komen we ook terug op onze vorige bijdrage waarin we spraken over de ‘zorgidentiteit’ bij de jongeren die uit huis geplaatst zijn en dat het aan dat gevoel van iemand die hen warme persoonlijke aandacht geeft vaak ontbreekt bij de jongeren die uit huis geplaatst zijn. Het is om die reden goed dat er wordt geïnvesteerd in eventuele alternatieven voor uithuisplaatsing voor sommige kinderen en jongeren en dat, voor kinderen en jongeren waarvoor residentiele zorg echt het ‘remedium’ is, er verder na wordt gedacht over hoe binnen die setting dan dat gevoel van warme persoonlijke aandacht zoveel mogelijk kan worden gewaarborgd. En, ten slotte, bij dat nadenken over die verbeteringen en alternatieven voor de residentiele jeugdzorg zou goed geluisterd moeten worden naar de kinderen en jongeren zelf, want zij geven vaak zeer ‘ware’ en doeltreffende inzichten.

Literatuurlijst:

- Centraal Bureau voor Statistiek (2018). *Jongeren met jeugdzorg*. Gedownload via <https://statline.cbs.nl>.
- S. Dijkstra, H.E. Creemers, J.J. Asscher, & G.J.J.M. Stams, *De inzet van familienetwerkberaden in de preventieve jeugdbescherming: Eindrapport*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Forensische orthopedagogiek 2016.
- M. Dozier, J. Kaufman, R. Kobak, T.G. O’Connor, A. Sagi-Schwartz, S. Scott, C.H. Zeanah, ‘Consensus statement on group care for children and adolescents: A statement of policy of the American Orthopsychiatric Association’, *American Journal of Orthopsychiatry*, 2014/84, 219-225. doi:10.1037/ort0000005
- E. Strijbosch, *Group work in progress: Exploring ways to build a positive group climate in residential care for 4-15 year old children*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2018.
- United Nations (UN), *Convention on the Rights of the Child* 1990, gedownload via www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx.
- L. van Dam, *Who and what works in natural mentoring? A relational approach to improve the effectiveness of youth care*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2018.
- J.K. Whittaker, L. Holmes, J.F. Del Valle, F. Ainsworth, T. Andreassen, J. Anglin, & A. Zeira, ‘Therapeutic residential care for children and youth: A consensus statement of the International Work Group on Therapeutic Residential Care’, *Residential Treatment for Children & Youth*, 2016/33, 89-106, doi: 10.1080/0886571X.2016.1215755.